

9. *Обертас О.* Український самвидав 1960-х рр.: літературна критика та публіцистика : дис. канд. філол. наук / Обертас Олесь Євгенович. — К., 2008. — 231 с.
10. *Обертас О.* Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і — початок 1970-х років) / Олесь Обертас ; передм. М. Коцюбинської ; післямова О. Зінкевича. — К. : Смолоскип, 2010. — 300 с.
11. ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 24, спр. 4256. — Арк. 11.
12. *Чорновіл В.* Твори : у 10 т. / В'ячеслав Чорновіл. — К. : Смолоскип, 2006. — Т. 3 / упоряд. В. Чорновіл ; передм. М. Косів. — 976 с.

Іван Зуляк

**БІБЛОТЕЧНИЙ АБОНЕМЕНТ «ПРОСВІТИ»
ЯК ВАЖЛИВОГО ЧИННИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ПОСТУПУ
В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У 20—30-ті рр. ХХ ст.**

У статті досліджено функціонування бібліотечного абонементу «Просвіти» як важливого чинника поступу національної преси у Західній Україні у 20—30-ті рр. ХХ ст. Розкрито особливості його реформування й модернізації основних напрямів діяльності, структурну специфіку, причетність до формування національної самосвідомості українства міжвоєнного періоду.

Ключові слова: Західна Україна, міжвоєнний період, товариство «Просвіта», бібліотечний абонемент, національна преса.

В статье исследовано функционирование библиотечного абонемента «Просвіти» как важной составляющей развития национальной прессы в Западной Украине в 20—30-е гг. XX в. Раскрыты особенности его реформирования и модернизации основных направлений деятельности, структурную специфику, причастность к формированию национального самосознания украинства междувоенного периода.

Ключевые слова: Западная Украина, междувоенный период, общество «Просвіта», библиотечный абонемент, национальная пресса.

The article examines the functioning of library loan «Prosvita» as an important component of progress in the national press in Western Ukraine 20 — 30-ies of XX century. The features of its reform and modernization of key activities, structural features, place and role in shaping national consciousness Ukrainians interwar period.

Key words: Western Ukraine, the interwar period, society was highly active, subscription library, the national press.

Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає у тому, що функціонування бібліотечного абонементу Товариства «Просвіта» в Західній Україні у міжвоєнний період майже не досліджувалося науковцями, тож заслуговує на комплексне і ґрунтовне вивчення.

Об'єктом дослідження є культурно-просвітні процеси в Західній Україні у зазначений період, спрямовані на посилення національного руху, реалізацію просвітньої ідеї.

Предмет дослідження — функціонування бібліотечного абонементу «Просвіти» як важливого чинника формування національної самосвідомості українства.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на основі об'єктивного комплексного аналізу дослідити діяльність бібліотечного абонементу Товариства.

Завдання дослідження ґрунтуються на розкритті механізму функціонування бібліотечного абонементу, його ролі у поширенні та популяризації країномовних видань.

Незважаючи на певні здобутки науковців у вивченні діяльності «Просвіти» міжвоєнної доби, поза межами наукових досліджень залишаються чимало важливих проблем, зокрема функціонування бібліотечного абонементу «Просвіти» у Західній Україні у міжвоєнний період. Науковий доробок сучасних вітчизняних істориків із цієї проблематики обмежується публікаціями А. Середяк, Ж. Ковби, О. Германа, Б. Савчука [11] та інших вчених, які узагальнено подають аналіз діяльності «Просвіти» у Галичині, на Поділлі, розкривають її роль у національно-культурному русі. Однак окреслена нами проблема не знайшла ґрунтовного висвітлення у наукових публікаціях, тому аналіз історіографії проблеми дає змогу зробити зважений висновок, що на сьогодні у науковій літературі відсутні праці, у яких було б з'ясовано функціонування бібліотечного абонементу в Західній Україні у 20—30-ті рр. Більш повніше її розкрито нами у монографії «Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919—1939)» [10].

У розвитку «Просвіти» важливе місце посідала якісна зміна бібліотечного абонементу. Головний відділ (виділ) на засіданні 14 червня 1923 р. у присутності М. Галущинського, В. Дорошенка, Н. Дорошенко, І. Крип'якевича, В. Ривюка розглядав питання, пов'язані з реформуванням бібліотеки Товариства. До складу комісії

головний відділ ухвалив включити, крім представників головного відділу й керівництва бібліотеки, ще й інших фахівців [15, арк. 1]. Важливе завдання комісії полягало у модернізації бібліотечної справи [3, с. 5]. Бібліотечна комісія складалася із чотирьох відділів: головного, який «опікувався» науковою літературою; підручного — белетристикою і науково-популярними виданнями; мандрівного; книгарні — запасним фондом для бібліотеки Товариства [8, с. 15; 14]. Поділ бібліотеки на головну й підручну було запроваджено ще 1909 р. [7, с. 250—251], тому в дечому ця система була застарілою.

Із заснуванням музеїв, бібліотеки НТШ книгозбірня «Просвіти» втратила значення універсальної бібліотеки. Через те від 1923 р. відбувалося її реформування у загальноосвітню україномовну бібліотеку. Музейні старовинні речі, стародруки, альбоми, карти передавалися НТШ, за винятком книг, якими бібліотечна комісія ухвалила поповнювати фонди [7, с. 250—251]. У 1926 р. з бібліотеки Товариства вилучено архів, бібліотеку Ф. Ржегоржа, книги, видані Чеською академією наук, звіти, програми, статuti й передано до бібліотеки НТШ, усі інші книги у кількості 8649 примірників призначалися для продажу й обміну. Колишня головна книгозбірня стала основою обміну й продажу видань [7, с. 252].

Головна діяльність бібліотеки спрямовувалася на утворення бібліотечного абонементу, що формувався відповідно до плану, який передбачав наявність у фондах белетристики, літератури з історії України, наукових видань, практично усіх книг, що видавалися тоді у Західній Україні. За нашими підрахунками, абонемент нараховував 2455 назв книжок, 4138 книжкових одиниць [7, с. 252]. Інформація про функціонування бібліотеки фіксувалася у 14 статистичних книгах [15, арк. 9—9 зв.], вона мала два напрями: технічно-довідковий і позашкільної освіти. Важливе завдання модернізації бібліотеки полягало у визначенні шляхів її розвитку. На той час у США, країнах Європи і радянській Україні поширювалися бібліотеки-клуби як осередки позашкільної освіти. Це спонукало «Просвіту» розробити план відкриття при бібліотеці читальної й лекційної зали для перегляду діапозитивів.

Бібліотекар Н. Дорошенко відстоювала ідею модернізації бібліотечної системи Товариства загалом, з єдиною каталогізацією і систематизацією книг для спрощеного користування, відмовившись

від застарілого поділу на головну й підручну [15, арк. 1—1 зв.]. М. Галущинський дотримувався думки про передання відділу дитячої літератури Товариству охорони дітей і опіки над молоддю [15, арк. 2], оскільки ця інституція мала власне приміщення для бібліотеки, яким опікувалася бібліотечна комісія у складі трьох осіб. Її книжковий фонд нараховував 500 книг, якими переважно користувалися учні школи ім. М. Шашкевича. За нашими підрахунками, користувачами фондів було 704 особи.

Н. Дорошенко, обговорюючи план роботи бібліотеки на 1928 р., наголошувала на тому, що варто відокремити каталоги відділів дитячої і юнацької літератури [15, арк. 7]. Про організацію дитячих бібліотек неодноразово повідомляв філії головний відділ Товариства [4]. На цьому акцентувала і К. Малицька, педагог і письменниця, пропонуючи, щоб кожна бібліотека організувала окремі відділи для молоді й дітей [12].

З усіх відділів книгозбірні «Просвіти» найактивніше функціонувала лише підручна бібліотека, обслуговуючи незначну частину шкільної молоді, хоча її завдання полягало в задоволенні потреб широких кіл української громадськості, тому її фонди суттєво збільшувалися за рахунок популярних видань загальноосвітнього змісту [15, арк. 3]. У 1927—1928 рр. підручна книгозбірня нараховувала 368 книжок українською, російською, польською, німецькою, англійською, чеською мовами [9, с. 56].

У «Регуляміні читальні часописів при бібліотеці товариства «Просвіта» у Львові» від 15 липня 1924 р. вказувалося на її загальнодоступність, однак її послуги були платними. Наприклад, член Товариства (ним вважався кожен, хто заплатив внесок за поточний рік) у Львові сплачував 1 зл. щомісячно або кожен раз при користуванні читальним залом по 10 сот., усі інші категорії — 2 зл. щомісячно або 20 сот. кожного разу, користуючись її фондами.

15 липня 1924 р. «Просвіта», маючи на меті розвиток бібліотеки й можливість вільного доступу до користування книжками й часописами широких верств громадянства, зверталася до редакцій часописів із проханням надсилати один примірник своїх видань до бібліотеки Товариства в обмін на часопис «Письмо з Просвіти», оскільки від 1 вересня 1924 р. при бібліотеці розпочинала роботу читальна зала [17, арк. 9].

Певну частину видань Товариство передплачувало. Так, 1928 р. «Просвіта» отримувала досить значну кількість періодичних видань. Зокрема 57 часописів і журналів (підраховано нами), з них 39 виходили у Львові й інших регіонах: «Боротьба», «Віра й Наука», «Вісті Покуття», «Громадські Вісті», «Громадянин», «Життя Холмщини і Підляшшя», «Жіноча Доля», «Коломийські Вісті», «Ми молоді», «Місіонар», «Наше Життя» («Нове Життя»), «Приятель дітей» (Коломия), «Рідний Край», «Розбудова Нації», «Селянський Шлях», «Українська Громада», «Український Голос», «Хліборобська Правда», «Чар-зілля» [17, арк. 1—6].

Товариство передплачувало по одному часопису з Вільнюса, Мукачева, Франції, Югославії, по два — з Австрії, Китаю, Румунії, чотири — з Ужгорода, шість — із радянської України, сім — із Канади, дев'ять — із США тощо [17, арк. 7—9 зв., 11—11 зв.]. На 19 липня 1932 р. влада до заборонених відносила 292 часописи, що видавалися у Дніпропетровську, Києві, Москві, Одесі, Харкові, Вінніпезі, Нью-Йорку, Трентоні, Філадельфії та інших містах світу [16].

Від 23 березня 1920 р. головний відділ відкрив бібліотеку для користування, призначивши штатного урядника А. Горуцького, від 20 жовтня 1920 р. нею керував за власною ініціативою С. Шах. Згідно з умовами користування книжковими фондами бібліотечного абонементу, школярі подавали довідку від директора, приватні особи оплачували перед канікулами 20 марок і 1 марку щомісячно на опрацювання книг, після канікул — 40 марок на опрацювання і 2 марки щомісячно [5, с. 90—91]. Від 1921 р. за користування бібліотекою оплата зросла до 5 марок щомісячно і 100 марок за одну книжку [6, с. 3].

Згідно зі статистичними даними, книжки позичали 214 осіб, із них — 132 чоловіки, 82 жінки, 144 учнів, 35 студентів і вчителів, 26 приватних осіб, 8 робітників. Серед випозичених книг 840 — белетристика, 789 — твори українських класиків, 192 — переклади, 121 — наукові твори, а також 20 журналів [5, с. 90—91].

Бібліотечний абонемент почав функціонувати 15 грудня 1923 р. і переважно складався з літератури наукового змісту (бібліотека Ф. Ржегоржа та значна частина бібліотеки колишнього радника І. Кивелюка), тому В. Ривюк запропонував обміняти її на рівноцінні книжки у бібліотеці НТШ. За грудень випозичили 136 книг, за січень — 185, за лютий — 313, за березень — 392, в середньому

кожен читач прочитав 17 книжок, кількість позичальників становила 97 осіб (із них — 90 учнів) [15, арк. 1, 3 зв.].

О. Назарук вважав, що бібліотечний абонемент має орієнтувати читача у виборі книжок, для чого повинен складатися з основного каталогу, додаткового, укладеного з окремих відділів, де основна увага приділялася б контролю за книгами [13].

У звітах про діяльність «Просвіти» містилися дані про кількість читачів бібліотечного абонементу і прочитані книги (1920—1933 рр.) (див. табл.).

Таблиця

Кількість читачів і прочитаних ними книг абонементу «Просвіти» (1920—1933 рр.)

Категорії читачів	Роки							
	1920	1921	1923	1925	1926	1927	1929	1931
твори	1923	1924	1926	1927	1928	1930	1933	
Чоловіки	132	201	116	468	962	552	475	—
Жінки	82	110	59	117	192	135	127	—
Молодь	179	269	141	447	783	267	398	—
Робітники	8	7	29	162	—	—	—	—
Інші категорії	27	29	5	138	371	460	204	—
Кількість читачів	214	311	175	585	1154	687	602	875
Твори українських класиків	789	1797	1765	3511	6777	5089	6288	—
Переклади	192	204	581	918	2427	1414	1552	—
Наукові видання	121	195	348	358	664	430	711	—
Журнали	20	51	22	92	204	257	328	—
Інші	840	1800	—	—	—	—	—	—
Кількість прочитаних книг	981	2046	2135	3962	10072	7190	8879	15850

Проект «Правил бібліотеки-випозичальні Товариства «Просвіта» у Львові» містив 15 пунктів. Найважливіші з них стосувалися обслуговування лише членів Товариства у Львові та довколишніх

селах; читальні або інші товариства мали змогу одночасно позичати не більше 20 книг, при поданні поруки відділів своїх установ; запис читачів становив 50 сот., для учнів і членів «Просвіти» — безкоштовно (пізніше учні оплачували вартість послуг бібліотеки); абонемент однієї книжки на місяць становив 1 зл., двох книг — 1,50 зл., трьох книг — 2 зл., більше трьох книжок позичати заборонялося; читачі, які не дотримувалися термінів користування книгами (до 15 днів), оплачували абонемент на наступний місяць (по 5 сот. за кожен день); читачі мали змогу сплачувати замість абонементу 10 сот. від книжки; по 5 сот. від однієї книжки платили члени «Просвіти» у Львові, читальні й інші організації, які позичали книги гуртом, і учні до 15 років; втрачені книги поверталися упродовж тижня; пошкоджені часописи не позичалися [15, арк. 11—12].

Серйозною проблемою, що стримувала розвиток бібліотечного абонементу, було невчасне повернення позичених книжок читачами. Товариство заклиало читачів дарувати прочитані або ж не потрібні їм видання бібліотекам [1]. Серед архівних матеріалів трапляється інформація про передання В. Гафтковичем 75 книжок і журналів до бібліотеки філії «Просвіти» у Львові [18]. У «Бібліотечному звіті» зазначено, що велику частину приватних видань подарували до бібліотечних фондів Товариства такі відомі громадські й культурно-освітні діячі, як Е. Грушкевич, І. Кивелюк, О. Огоновський, К. Паньківський, Ф. Ржегорж, К. Сушкевич. Серед жертводавців — прізвища Б. Грінченка, М. Драгоманова, І. Франка [7, с. 250—251].

Бібліотечна комісія «Просвіти» ухвалила тричі надсилати повідомлення читачам за підписом директора бібліотеки про повернення книжок, у противному разі — передавати справу до адвоката. Ця вимога стосувалася і приватних осіб [15, арк. 8—8 зв.]. Для прочитання книжки читачам визначалися зазвичай 2—4 тижні: для творів українських письменників — 2 тижні взимку і 3 тижні влітку, для наукових — 4 тижні [2]. Учні для користування фондами абонементу бібліотеки подавали відповідну посвідку про поруку вчителів.

Головний відділ дозволяв безкоштовно користуватися книжками учням, що призводило до надуживання, оскільки деякі з них обманювали, занижуючи свій вік, тому було введено плату за користування послугами бібліотеки [15, арк. 9—9 зв.]. Деякі читальняні бібліотеки взагалі забороняли школярам користуватися їхніми фондами.

Для розширення фондів і забезпечення бібліотечного абонементу новими надходженнями систематично провадився обмін виданнями. У прийнятих резолюціях бібліотечна комісія вважала за необхідне передати бібліотеку Ф. Ржегоржа НТШ в обмін на рівноцінну літературу [15, арк. 2]. На засіданні бібліотечної комісії 21 травня 1924 р. (протокол № 3) важливим питанням порядку денного був обмін книгами із НТШ, продаж книг із права тощо. І. Крип'якевич повідомляв, що НТШ просить визначити ціну на книжки, призначені для обміну. У цій справі вели переговори І. Кревецький та В. Барвінський. Ухвалено призначити основну ціну за бібліотеку О. Огоновського по 1 сот. за кожну сторінку, за бібліотеку Ф. Ржегоржа — 0,5 сот. за сторінку. Наступні переговори щодо обміну виданнями з НТШ провадили В. Ривюк та І. Крип'якевич. В. Ривюк зазначав, що НТШ не купуватиме книжок у «Просвіти», мотивуючи відмову відсутністю коштів. У цій ситуації головний відділ не намагався йти на компроміс із НТШ, оскільки отримав пропозицію щодо придбання усієї бібліотеки Інститутом марксизму-ленінізму з Харкова. Директор Всенародної бібліотеки України при Всеукраїнській академії наук С. Пастернак також пропонував Товариству обмін книжками.

У протоколі засідання бібліотечної комісії від 1 лютого 1928 р. вказано, що І. Крип'якевич відмовився брати участь у її роботі [15, арк. 8—8 зв.]. Передусім це було пов'язано з умовами продажу бібліотеки «Просвіти» НТШ, на які І. Крип'якевич не погоджувався. Тож І. Крип'якевич, який із В. Ривюком вів переговори щодо їхнього продажу, вважав запропоновані умови такими, що не сприяли співпраці обох інституцій.

9 червня 1927 р. «Просвіта» повідомляла професора І. Шимоновича про свою згоду продати головну бібліотеку як цілісне видання, доукомплектувавши її виданнями НТШ, надіславши перелік книжок на суму 804,40 дол. (715 910 зл.). 10 грудня 1927 р. І. Брик інформував, що від Інституту марксизму-ленінізму з Харкова отримано листа, у якому зазначалося, що за відсутністю коштів вони пропонують вилучити з бібліотеки книжки релігійного змісту, з медицини й підручники [15, арк. 7]. Мабуть, ця вимога мала не лише фінансовий, а передусім ідеологічний характер. На засіданні 10 грудня 1927 р. ухвалили реалізувати запропоновану І. Бриком

ідею про поділ бібліотеки на книги для продажу у Харків, керуючись їхніми вимогами, і для продажу книгарні НТШ [15, арк. 7—7 зв.].

Дізнавшись про можливість придбання бібліотеки Інститутом марксизму-ленінізму, НТШ запропонувало «Просвіті» за всю книгозбірню 5000 зл. Виникла ситуація, коли «Просвіта» одночасно вела переговори щодо продажу бібліотеки з НТШ й Інститутом марксизму-ленінізму. Позицію І. Крип'якевича щодо умов продажу книг НТШ підтримував В. Дорошенко, критикуючи Головний відділ і бібліотечну комісію у цьому питанні. Він підкреслював, що не варто трактувати бібліотеку НТШ як структуру, що займається перепродажем книг, оскільки вона проводить аналогічну працю, як і «Просвіта». І. Крип'якевич й В. Дорошенко зазначали, що книги, які Товариство планувало продати НТШ, отримано від жертводавців безкоштовно. Бібліотека НТШ погоджувалася закупити видання згідно зі списком на умовах, запропонованих представником НТШ М. Кордубою на спільному засіданні щодо обміну книгами [15, арк. 10]. Таким чином, за нашими підрахунками, передавалося 1626 книжок [15, арк. 13 зв.].

Отже, функціонування бібліотечного абонементу «Просвіти» знало певного реформування й модернізації, а також перетворення в осередок позашкільної освіти. Головний відділ Товариства сприяв тому, щоб користуватися його фондами мали змогу всі охочі. Для поповнення фондів абонементу бібліотечна комісія передплачувала українські й закордонні часописи, проводила обмін виданнями для задоволення зростаючих потреб і запитів читачів.

1. Б. Ч. Відки взяти грошей на ведення бібліотеки? / Б. Ч. // Просвіта. — 1936. — Ч. 6—7. — С. 141.
2. Б. Ч. Термінар звороту книжок / Б. Ч. // Життя і Знання. — 1934. — Ч. 2. — С. 50.
3. *Галуцинський М.* Новими шляхами / М. Галуцинський. — Львів, 1926. — 7 с.
4. Державний архів Тернопільської області. — Ф. 317, оп. 1, спр. 30. — Арк. 9.
5. Звіт з діяльності Товариства «Просвіта» у Львові за час від 8. IV. 1913 до 31. XII. 1920 року. — Львів, 1921. — 107 с.
6. Звіт з діяльності Товариства «Просвіта» у Львові за час від 1. січня 1921. до 31. марта 1923. р. — Львів, 1923. — 12 с.
7. Звіт з діяльності Товариства «Просвіта» за час від 25. грудня 1925 року до 24. грудня 1925 року. — Львів, 1926. — 262 с.

8. Звіт з діяльності Товариства «Просвіта» у Львові за час від 1. квітня 1923 до 23. грудня 1924. — Львів, 1924. — 19 с.
9. Звіт з діяльності Товариства «Просвіта» за час від 26. грудня 1927 р. до 31. грудня 1928 р. — Львів, 1929. — 80 с.
10. Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919—1939) / І. С. Зуляк. — Т. : Воля, 2005. — 946 с.
11. Ковба Ж. М. «Просвіта» — світло, знання, добро і воля українського народу / Ж. М. Ковба. — Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1993. — 128 с., іл.; Середяк А. Діяльність Товариства «Просвіта» в 1929—1939 рр. : нарис історії «Просвіти» / Р. Іванчук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. — Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. — С. 53—63; Герман О. М. Діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / О. М. Герман. — Чернівці, 1995. — 24 с.; Савчук Б. П. Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина XIX ст. — кінець 30-х років XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 / Б. П. Савчук. — Чернівці, 1999. — 32 с.
12. Малицька К. Книжка у диточому світі / К. Малицька // Бібліотечний Порадник. — 1925. — Ч. 2. — С. 41.
13. Назарук О. Будова незнищимого фундаменту (Про публичні бібліотеки) / О. Назарук // Ілюстрований календар Т-ва «Просвіта» з літературним збірником на переступний 1920. — Львів, 1919. — С. 140.
14. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДАУ, м. Львів). — Ф. 348, оп. 1, спр. 155. — Арк. 9.
15. ЦДАУ, м. Львів. — Ф. 348, оп. 1, спр. 277. — Арк. 1—1 зв., 2—4, 5 зв., 7—9 зв., 10, 10 зв. — 13 зв.
16. ЦДАУ, м. Львів. — Ф. 348, оп. 1, спр. 494. — Арк. 8.
17. ЦДАУ, м. Львів. — Ф. 348, оп. 1, спр. 6386а. — Арк. 1—9 зв., 11—11 зв.
18. ЦДАУ, м. Львів. — Ф. 348, оп. 1, спр. 6450. — Арк. 46—47.

Олена Корольова

ГЕНЕЗИС ПЕРІОДИЧНИХ СПОРТИВНИХ ВИДАНЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено історії виникнення та розвитку спортивної періодики на території України. З'ясовано політичні, соціально-економічні, культурні обставини, які обумовили появу друкованих спортивних видань на території України. Охарактеризовано специфіку їх